

УСТАНАК У СРБИЈИ 1941. У ДЕЛИМА УМЕТНИКА

Праг — Народни музеј, новембар—децембар, 1984.

Чехословачка јавност није често у прилици да види изложбе југословенске ликовне уметности, нити изложбе које се баве савременом историјом народа Југославије, а најмање изложбе које су плод заједничког рада научника и уметника и њиховог настојања да се укаже на неки значајан историјски период (историјске мебаше). Због тога је за Пражане, који савремену историју српског народа радо повезују са сопственом историјом, отварање изложбе СРПСКИ УСТАНАК 1941. У ДЕЛИМА УМЕТНИКА значило јединствен културни догађај.

Оквир изложбе је условљен научно-историјским објашњењем јулског устанка 1941. године, па је зато део ове изложбе који је припремила Љиљана Константиновић био заснован на аутентичним предметима музејске природе, на документима и разном другом материјалу сродне садржине. Поред фотографија из епохе и касније снимљених сцена за филмове, изложени су штампани примерци поезије и журналистике, сценарија, репортаже, партитуре музичких дела, разне публикације, књиге, личне ствари знаних и незнаних хероја југословенске борбе — све преузето из збирки Историјског музеја Србије у Београду, из Војног музеја у Београду и Музеја устанка у Титовом Ужицу.

Концепцијом која прати све фазе српског оружаног устанка против немачког завојевача значајно место је дато и бројним уметничким делима која чине неодвојиву целину са изложбом. Својом уметничком снагом ова дела су покренула емоције посетилаца и оживела историјске догађаје из времена народне борбе против поробљивача и ради очувања националног дигнитета. Познате су тешкоће које обично настају при покушају да се уметничка дела прикажу заједно са документима из времена о коме та дела говоре. У Прагу је овом изложбом доказано супротно: модерном поставком не само да је било постигнуто јединство одабраног материјала, већ је, баш захваљујући скулптури и цртежу који су речито говорили о прошлости, омогућено да посетилац доживљено схвати и време, и људе, и догађаје из тог славног времена српске ослободилачке историје.

Обрађујући ову тему, уметници су се ухватили у коштац са неопходношћу да искажу негдашње догађаје слободном формом и сопственим ликовним изразом.

Сликар Борђе Илић је, комбинованом техником уљаног сликања и рељефног наношења чврстих материјала, представио страдање и умирање невиног становништва као колективно прихватање страшне и херојске судбине. (*Обешени 1941. године*). Коста Кривокапић се ослободио класичне реалистичке форме (исто је учинио и Чедомир Крстић на слици *Демонстрације*) да би на слици *Последњи браниоци на Кадињачи* посебно нагласио драматичку тог славног историјског догађаја. Милош Гвозденовић је у две пастуозно рађене слике (*Одмазда* и *Рушевине Београда*) утишао постојећи натуралистички мотив, насликавши га у духу свог колористичког звука и приказавши га у особеној меланхолично-сивој атмосфери. На слици *Последња прозивка Милића Станковића* постигнут је специфичан и сугестиван израз са имплицитном поруком да се заувек сачува успомена на стрељане баке у Крагујевцу. Штета је што на изложби није био представљен и Крсто Хегедушић, уљима или цртежима насталим у периоду 1941—1945, будући да је у Чехословачкој његово дело добро познато и да би њиме била освежена идеја о сличној судбини и узајамној инспирацији српских и чешких уметника. У ствари, мало се зна да је чешка сликарка Ева Прокопова 1983. године насликала дело посвећено успомени на децу коју прождире ватра смрти — као реминисценција на Хегедушићеву слику *Игра*.

На изложби је било слика и графика управо толико колико је потребно да би се употпунила документација и да би се добила што потпунија представа о времену народног отпора. Међу многим уметницима налазимо и Павла Васића (представљен је малом студијом из циклуса *Капитулација Југославије*), некадашњег члана удружења „Цвијета Зузорић“, који је за време рата и сâм искусио многе ратне страхоте. Из опуса Душана Мишковића приказани су цртежи из 1942. године (*У склоништу*), белешка о преплашеном становништву (начињена оловком), као и два акварела са темама из живота за време рата. Ту је и Борђе Андрејевић-Кун, члан групе „Облик“ и учесник шпанског грађанског рата крајем 30-тих година, представљен цртежима рађеним тушем, изведеним у току самих борби, будући да је Кун непосредно учествовао у тим борбама и као ратник и као уметник (*Операција на фронту, Патња*). На изложби су такође присутна и сведочанства из пера Исмета Мујезиновића, учесника заседања АВНОЈ-а у Бихаћу, из чијег је опуса изабран цртеж *Борац*, рађен темпером на папиру. Његовом заслугом, по рату основан је *Collegium Artisticum* у Сарајеву, као што неће бити заборављен ни његов допринос раду Уметничке школе, касније Академије ликовних уметности у Босни и Херцеговини.

Слично би се могло говорити и о цртежима Светолика Лукића, Пива Караматијевића, Милића Станковића или Милоша Бајића (такође учествовао у устанку, а затим био сужањ у Маутхаузену), као и о цртежима Александра Дерока, који је за време рата био затворен

у логору на Бањици, или о лавираним цртежима Боре Баруха, учесника у шпанском грађанском рату и активном ратнику у НОР-у — све до смрти 1942. године (*Мајка над мртвим сином*).

Скулпторски део на изложби могао би својом заступљеношћу да чини самосталну целину. Са више од двадесет скулптура и ситне пластике вајарство је на изложби у Прагу доминирало изложбом, па је тако допринело да чехословачки стручњаци потпуније сагледају ову важну развојну фазу југословенске ликовне уметности.

Ситна пластика *Божидара Обрадовића* изведена у бронзи (*Портрет Душана Влајића* и *Портрет заробљеника*), као и његова монументално обликована група бранилаца поробљене отаџбине, рађена 1967. године у бронзи (*Последњи на Кадињачи*), у домену су тенденција српског реализма. Радови Мире Јуришић (*Отпор* и *Мучење партизанског курира Дринке Павловић*), једноставне и веома изражајне скулптуре у бронзи, затим дело Милана Бесарабића (*Стрељање мајке уместо сина*), представљено згрченом минијатурном фигуром жене, и две скулптуре (*Рањеници* и *Хапшење*) поред дирљиво-патетичне фигуре седеће жене рађене у теракоти (*На згаришту*), дело Љубинке Граси — такође представљају остварења вредна посебне пажње на овој прашкој изложби. Користећи се природним својствима дрвета, Градимир Алексић је остварио своју надреалну визију мртвог Прометеја кога избацује пламен експлозије (*После експлозије*). Њему је близак Стеван Дукић у настојању да прикаже мртвог човека који је зграбио малишана у тренутку смрти (*Крвава бајка*). Поред скулптура Ангелине Гаталице, рађених у природној величини у камену, дела *Писмо од куће* (бронза) Цветка Радовића и *Позив на устанак* Рајка Радовића, изложба је била допуњена увећаним фотографијама неких монументалних меморијалних споменика (Споменик жртвама у Краљеву, Споменик Маршала Тита у Титовом Ужицу, Споменик на Космају и др), или прилозима одливеним у бронзи за монументална остварења, као што је, на пример, *Извлачење рањеника из борбе* Стевана Боднарова (члан групе „Живот“ и учесник НОБ-а), које захвата средишњи део ове поставке изложбе и посебно доприноси снажном визуелном доживљају стваралаштва српских уметника.

Сва ова уметничка дела, како она која су настала непосредно у партизанској борби или у концентрационим и заробљеничким логорима током рата, тако и она која су рађена касније, у атељеима — сугестивно говоре о епском отпору српског народа против фашистичког завојевача. Српски уметници су таквим делима неочењиво допринели културно-хуманистичком развоју свог народа у ослобођеној земљи — Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији.

Ово су само нека опажања о утисцима које су доживели чешки посетиоци на овој изложби о првом ослободилачком устанку у поробљеној Европи, који је братски српски народ подигао у другом светском рату.

Оља Ивањицки: „Жртва бомбардовања Београда 1941.“

Љубинка Савић — Граси: „На згаришту“

Стеван Дукић: „Позив на устанак“